

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

12-son (4-jild)

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 12 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2024

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00-TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy hodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00-IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00-FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00-FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00-YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich - yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00-PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pyedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00-PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00-SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00-SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar bo'yicha dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali
2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli
guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga
olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi,
70/10-uy. Elektron manzil:
scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefonlar:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Turg'unov Sherzod Abduvositovich</i> FARG'ONA VILOYATI SANOAT KORXONALARINING MODDIY-TEXNIK HOLATI VA ULARNING SANOAT ISHCHILARINING MEHNAT MUHOFAZASIDAGI AHAMIYATI HAQIDA AYRIM FIKR MULOHAZALAR (Farg'ona viloyatida 1950-1970-yillarda chop etilgan vaqtli matbuot nashrlarida e'lon qilingan maqolalar tahlili asosida)	13-19
<i>Qalandarov Hamza Hamroqul o'g'li</i> SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA YURITGAN ATEISTIK SIYOSATI VA XUDOSIZLAR JAMIYATI FAOLIYATI	20-23
<i>Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich</i> XVIII-XIX ASRLARDA XIVA XONLIGINING ERON VA ROSSIYA BILAN SIYOSIY VA IJTIMOIIY ALOQALARI HAQIDA AYRIM MA'LUMOTLAR	24-32
<i>Соѳуѳ Паѳнов</i> КАМБАФАЛЛИК ВА УНИ ҚИСКАРТИРИШ МУАММОЛАРИ	33-42
<i>Abdimov'aminov Oybek Bektemirovich</i> MARKAZIY OSIYO MINTAQASIGA ILMIY QARASHLAR VA KONSEPTUAL MASALALARNING AYRIM JIHATLARI	43-48
<i>Toshpulatov Nurbek Boboqul o'g'li</i> XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATI BOZORLARI VA KARVONSAROYLARI TARIXI	49-53
<i>Temirova Munira</i> ESKI TERMIZ SIMOBKO'ZACHALARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR	54-58
<i>Sattorova Shahlo</i> SHAYBONIYLAR DAVRIDA JO'YBOR XO'JALARINING BUNYODKORLIK FAOLIYATI	59-63

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Yazdonova Saxiba Kurbanovna</i> KIBERMAKON: TA'LIM, TARBIYA VA IQTISODIY TA'SIR TENDENSIYALARI	64-72
<i>Таниев Аҳмаджон Бахромович</i> ТУРИЗМ, ГЛОБАЛЛАШУВ ВА САВДО: УЛАРНИНГ АТРОФ-МУҲИТГА ТАЪСИРИ	73-82
<i>Ходжаниязов Элбек Сардоревич</i> ХОРАЗМ ВИЛОЯТИДА ТУРИЗМ ТРАНСПОРТИ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ	83-93
<i>Raximov Baxromjon Ibroximovich, Ibrohimova Maqsuda Muhammadjon qizi</i> O'ZBEK SANOATINING INNOVATSION TARAQQIYOTI VA IQTISODIY O'SISHDAGI ROLI	94-99
<i>Ahmedov Adham Djalolovich</i> AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA FUQAROLARNING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH ORGANLARI FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH	100-105
<i>Ablazov Nurillo Xusanboyevich</i> QURILISH KORXONALARI DEBITORLIK VA KREDITORLIK QARZLARINI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	106-112

<i>Абдурахманов Мухторали</i> ЎУДУДИЙ КЛАСТЕРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БОСҚИЧЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	113-116
<i>Poshokulova Mohigul</i> BILIMLAR IQTISODIYOTINING ZAMONAVIY SHAKLLARI MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA	117-122
<i>Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI KORXONANING IQTISODIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH: YANGI IMKONIYATLAR VA TAHIDDLAR	123-131
<i>Sayfutdinova Nigina Furkatovna</i> O'ZBEKISTONDA INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISH ASOSIY AHAMIYATLARI	132-135
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Shakarov Oybek Xudoyberdi o'g'li</i> O'ZBEK XALQI ETOSFERASIDA KORRUPTION MUNOSABATLAR PAYDO BO'lish SABABLARINING FALSAFIY TAHLILI	136-139
<i>Жўрамуродов Нодир Ғайбуллаевич</i> ЖАДИДЛАР ФАЛСАФАСИДА МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ ЎЗЛИК ВА МИЛЛИЙ ҚАРАШЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ	140-144
<i>Sayidova Muhabbat G'afforovna</i> GLOBAL AXBOROTLASHUV TENDENSIYALARINING MILLIY VA MA'NAVIY QADRIYATLARGA TA'SIRI	145-149
<i>Kuraxmedov Azamat Erkinovich</i> SAMARQAND JADIDCHILARINING TURKISTON MA'RIFATPARVARLIK FALSAFASI RIVOJIDA TUTGAN O'RNI	150-153
<i>Umarova Feruza Rozibayevna</i> O'ZBEK XALQI MA'NAVIY MADANIYATI RIVOJLANISHINING ASOSIY XUSUSIYATLARI	154-156
<i>Samijonov Azizbek Ismoiljon o'g'li</i> KIBERXAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING FALSAFIY-KONSEPTUAL TAHLILI	157-161
<i>Begbudieva Parvina Shoxruxovna</i> THE CONTRIBUTION OF MAHMUDHODJA BEHBUDI TO THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF EDUCATION SYSTEM OF TURKESTAN	162-166
<i>Aytbayev Mansurbek Yusupovich</i> MAHMUD AZ-ZAMAXSHARIY AQL-ZAKOVAT TO'G'RISIDA	167-173
<i>Muslimov Sherzod Akbarovich</i> ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MA'NAVIY MEROSI: JAMIYAT, SIYOSAT VA SHE'RIYAT	174-178
<i>Jantayev Maqsud Ibragimovich</i> MUHAMMAD AL-XORAZMIY: MATEMATIKADAN FALSAFAGACHA BO'LGAN ILMIY IZLANISHLAR	179-184
<i>Norova Malika Fayzulloyevna</i> TASAVVUF TA'LIMOTI VA UNING SAYFIDDIN BOXARZIY DUNYOQARASHIGA TA'SIRI	185-191

<i>Gulova Anorgul Axtamovna</i> O'ZBEKISTONDA ALISHER NAVOIY ASARLARIGA BO'LGAN MUNOSABAT	192-196
<i>Absattorov Baxtiyor Mamarasulovich, Karimova Gulchehra Abdulkarimovna</i> BURCH VA MAS'ULIYAT TUSHUNCHALARINING TARIXIY-NAZARIY, AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY TALQINI	197-205
<i>Berdikulov Chingiz Dusmuradovich</i> IJTIMOIY MULOQOT-SHAXS INTELLEKTUAL MADANIYATINING SHAKLLANISH OMILI	206-211
<i>Mamarasulov Baxriddin Shakasimovich</i> MILLIY-MA'NAVIY YUKSALISH – MAMLAKATIMIZ MA'NAVIY TARBIYA TIZIMINING YANGI STRATEGIYASI SIFATIDA	212-216
<i>Nurmatov Kamaridin Shamsiyevich</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA ADOLAT TUSHUNCHASINING O'RNI	217-221
<i>Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li</i> JAMIYAT TARAQQIYOTIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA BIRLIGINI TA'MINLASHNING DIALEKTIK TAHLILI	222-228
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Бердиева Мукаррама Анваровна, Чернова Наталья Васильевна</i> СТРАТЕГИИ ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКОГО ПОДХОДА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ	229-234
<i>Жамаҳматов Каромиддин Айнилло ўғли</i> БУРҲОНИДДИН ТЕРМИЗИЙ АСАРЛАРИНИНГ САЛЖУҚИЙЛАР ДАВРИДА ЯРАТИЛГАН ТАСАВВУФИЙ МАНБАЛАРГА ТАЪСИРИ	235-243
<i>Temirova Aziza Muzaffarovna, Uralova Oysuluv Poyan qizi</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA “KO'K” SIFAT BELGISINING SEMANTIKA XUSUSIYATLARINING TADQIQI	244-247
<i>Mansurova Mohinur Akmal qizi</i> HAJVIY TAFAKKUR TABIATI – SATIRA VA YUMOR TUSHUNCHASI	248-252
<i>Яркулова Фотима Усмановна, Исломовна Марьям</i> ИМЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В ПОВЕСТЯХ И.С.ТУРГЕНОВА	253-257
<i>Murodova Muqadas Ikromovna</i> XX ASR INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA YARATILGAN SATIRIK ASARLAR TADQIQI	258-263
<i>Ruzmatova Gulnara Kulmamatovna</i> O'ZBEK ADABIYOTIDA LATIFA JANRI TARAQQIYOTI VA TAHLILI	264-268
<i>Davronov Shexroz Abrorovich</i> OG'ZAKI TARJIMA VA UNDA KOMPRESSIYANING ROLI	269-273
<i>Begmatov Azizbek Tursunbayevich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI ONOMASTIK BIRLIKLAR TADQIQI	274-280
<i>Ibragimova Moxiraxon Anvarovna</i> NUTQIY AKTLAR TASNIFI	281-285
<i>Расулова Истода Абдулатифовна</i> К ПРОБЛЕМЕ ДЕФИНИЦИИ ЯЗЫКОВЫХ УНИВЕРСАЛИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ ИНВАРИАНТНЫХ СВОЙСТВ В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОЙ ВАРИАТИВНОСТИ	286-293

<i>Obidova Go'zalxon Ma'rufjon qizi</i> O'ZBEK TILIDA OMAD VA OMADSIZLIKNI NOMLOVCHI LEKSIK VA FRAZEOLGIK BIRLIKLAR	294-299
<i>Furkatova Maxliyo To'liqin qizi</i> O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI SHAXS-SON KATEGORIYASI	300-309
<i>Baxramov Xabibillo Sadikovich</i> INGLIZ TILIDA "POISON-ZAHAR" KONSEPTINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	310-315
<i>Тухтаев Сирожиддин Тошпўлатович</i> ПАРЕМИОЛОГИЯДА САХИЙЛИК КОНЦЕПТИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	316-323
<i>Qiyomov Shohabbosxon Sharofiddin o'g'li</i> XATTOTLIK SAN'ATINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI	324-327
<i>Sobirjonova Muxlisa Sobirjonovna</i> YOLG'IZLIK FENOMENINING PSIXOLOGIK, IJTIMOIIY VA EKZISTENSIAL ASPEKTLARI	328-331
<i>Qayumova Mohinur Murodullayevna</i> LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT «STEP» IN THE ENGLISH LANGUAGE	332-337
<i>Sayipova Dilafruz Rahimovna</i> O'ZBEK NASRI TARAQQIYOTIDA "BOBURNOMA"NING AHAMIYATI	338-342
<i>Diyarov Akmal To'liqin o'g'li</i> INGLIZ TILIDAGI BOG'DORCHILIK TERMINLARINING GENETIK-ETIMOLOGIK TAVSIFI	343-348
<i>Атаназарова Шохида Бахрамовна</i> РЕКЛАМАДА ИЛЛОКУЦИЯ ВА ПЕРЛОКУЦИЯНИНГ АМАЛГА ОШИШИДА БИЛБОРДЛАРНИ АҲАМИЯТИ (РЕКЛАМА БАННЕРЛАРИ МИСОЛИДА)	349-353
<i>Mamadqulova Kamila Abduxoliqovna</i> ANCIENT EGYPTIAN LITERATURE: THE OLD, MIDDLE AND NEW KINGDOMS	354-364
<i>Alimova Dilrabo</i> SHARQ ADABIYOTIDA QASIDANING TARIXIIY TAKOMILI	365-373
<i>Abduqaxxorova Nargiza Rustamovna</i> RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI TOPISHMOQLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI	374-379
<i>Курбонова Нодира Розиковна, Пулатова Сабина Шарифовна</i> ЛИТЕРАТУРНИЙ АНАЛИЗ ТЕМЫ УТРАЧЕННОЙ РОДИНЫ В РОМАНЕ ВЛАДИМИРА НАБОКОВА «МАШЕНЬКА»	380-390
<i>Khamidov Tohirjon Olmos ogli</i> ANALYSIS OF TYPES OF ENGLISH PHRASAL VERBS ACCORDING TO THE STRUCTURE	391-396
<i>Umurzakova Kommuna Xursanovna</i> O'ZBEKISTON IJTIMOIIY TARMOQLARIDA YOSHLAR NUTQIDAGI O'ZGARISHNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI	397-402
<i>Habibullayeva Shoiria Shukurillayevna</i> ONA TILI DARSIDA GAP BO'LAKLARI VA ULARNI TAHLIL QILISH METODIKASI	403-406

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Imomov Nurillo Fayzullayevich

TA'MINLOVCHI TO'LOV – MAJBURIYATLARNI TA'MINLASHNING

YANGI USULI SIFATIDA 407-414

Салаев Нодирбек Сапарбаевич

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ: МОҲИЯТИ,

ТУРЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР 415-431

Ходжиев Юнус Мухитдинович

МУЛК ҲУҚУҚИ БЕКОР БЎЛИШИНING ШАХС ИХТИЁРИГА БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН

АСОСЛАРИНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ 432-436

Сайдивалиева Хуршида

БОЛАЛАРНИ ОИЛАГА ТАРБИЯГА БЕРИШ ЮЗАСИДАН ВУЖУДГА КЕЛУВЧИ

МУНОСАБАТЛАРНИ КЕЛИШУВЛАР АСОСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ

МАСАЛАЛАРИ 437-445

Muqimov Bobur

THE LEGAL NATURE OF E-COMMERCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 446-451

Raimova Nargiza Doroyevna, To'uchiyeva Bahora Otabekovna

PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL NETWORKS 452-459

Чориева Хуршидабону Хуррам қизи

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК ОРГАНЛАРИНИНГ

ҲУҚУҚЛАРИ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

ИСТИҚБОЛЛАРИ 460-468

Toshkanov Nurbek Bahriddinovich

UNDIRUVNI INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA BO'LGAN HUQUQLARGA QARATISHNING

AYRIM FUQAROLIK-HUQUQIY MASALALARI 469-478

Kubaeva Ismigul Farxod qizi

CHALLENGES OF BLOCKCHAIN TO LAW AND STATE 479-484

Юсупов Ўктамбой Абсаматович

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯВИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИККА ҚАРШИ

КУРАШДА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

ИСТИҚБОЛЛАРИ 485-491

Баходирова Сабина Улугбек кизи

РОЛЬ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ УМЫШЛЕННОГО ТЯЖКОГО ТЕЛЕСНОГО

ПОВРЕЖДЕНИЯ 492-503

Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТИТУТА ХОДАТАЙСТВ КАК СПОСОБ

ЗАЩИТЫ ПРАВ УЧАСТНИКОВ НА ДОСУДЕБНОМ ЭТАПЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 504-508

Ibrohimov Behzodbek Bahromjon o'g'li

O'ZBEKISTONDA MOLIVAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR ASOSI VA AHAMIYATI 509-520

To'uchiyeva Bahora Otabekovna, Raimova Nargiza Doroyevna

PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL

NETWORKS 521-528

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i> SPORT MASHG'ULOT JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI VA TAMOYILLARI	529-539
<i>Urazkulova Anna Vitalyevna</i> OLIY TA'LIMDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING TOPSHIRIQLARINI ILMIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI	540-545
<i>Қаршиева Дилбар Эшпулатовна</i> ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИДА МАЛАКАВИЙ АМАЛИЁТНИНГ ЎРНИ	546-550
<i>Ajiyeva Muxabbat Baxtibayevna</i> KIMYO FANI BO'YICHA MASHG'ULOTLARNI FANLARARO INTEGRATSIYA ASOSIDA TASHKIL ETISH	551-555
<i>Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna</i> O'QITUVCHILARNI KASBIY RIVOJLANTIRISHDA QIYOSIY TAHLIL: JARAYON VA FAOLIYATLI YONDASHUV	556-564
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> SHIFTING THE FOCUS OF CORPUS LINGUISTICS FROM RESEARCH TO CLASSROOM PRACTICE	565-570
<i>Акрамова Умеда Салиевна</i> ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИКТ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОВЫМ ФОНОМ	571-582
<i>Abdusattarova Zaynab Abdujalil qizi</i> МАТЕМАТИКА FANINI LOYIHAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASI ORQALI O'QITISH ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI	583-590
<i>Boboqulov Chori Urolovich</i> SHAXMAT O'YINI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	591-595
<i>To'xtayev Hasan Toshpo'latovich</i> ZAMONAVIY MAKTAB O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA KOGNITIV- PSIXOLOGIK TO'SIQLARNING TA'SIRI	596-599
<i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i> JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	600-607
<i>Rahimova Dilshoda Baxriddinovna, Turatosheva Sadoqat Raxmatullayevna</i> OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH (SOTSIOLOGIK TAHLIL)	608-615
<i>Мадаминова Наргизахон Жахонгир қизи</i> МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА МОСЛАШТИРИЛГАН ВИРТУАЛ ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ	616-619
<i>Qodirov Xasanboy Oribjonovich</i> RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TEXNIKA OLIY TA'LIM SOHASI MUTAXASSISLARDA KASBIY-IJODIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH MEKANIZMLARI	620-526

<i>Aliyeva Iroda Otabek qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIMGA XORIY Tajribasini qo'llash bo'yicha mavjud ta'lim talablarining tasnifi yuzasidan tahlillar	627-631
<i>Ro'zimurodov Ilyos Azamat o'g'li</i> O'rta asrlar markaziy osiyo mutafakkirlarining cholg'ushunoslikka oid nazariyalari: Abu Nasr forobiyning musiqiy tadqiqotlari	632-636
<i>Yaxshiboyeva Shahnoza Bahodir qizi</i> Jahon axborot resurslari orqali talabalarining tadqiqotchilik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik va psixologik asoslari	637-642
<i>Салиев Улугбек, Салиева Нигора</i> ОБЩЕНИЕ МЕДИЦИНСКОГО РАБОТНИКА: РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ В ПРАКТИКЕ	643-648
<i>Маматкулова Угилжон Эшмирза кизи, Абдуллаева Дилбар Алимбаевна</i> МЕТОДИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ДЛЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА, ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК, И ПУТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ	649-655
<i>Муминова Офтобхон Каримовна</i> ИСТОРИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНЕ: ОТ АНТИЧНОСТИ ДО СОВРЕМЕННЫХ ТЕРМИНОВ	656-661
<i>Ахмедова Уктамхон</i> РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАНЯТИЙ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ	662-667
<i>Sattarova Markhabo Raxmonkulovna</i> TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH	668-672
<i>Nuriddinova Robiya Bekjonaliyevna</i> MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA MASHG'ULOTLARINING UZVIYLIGINI TA'MINLASH YO'NALISHLARI	673-678

Received: 30 November 2024**Accepted:** 5 December 2024**Published:** 15 December 2024*Article / Original Paper***THE INFLUENCE OF BURHONIDDIN TERMIZIY'S WORKS ON THE MYSTICAL SOURCES CREATED DURING THE SELJUKI PERIOD****Jamahmatov Karomiddin Aynillo ugli**Tashkent State University of Uzbek Language and Literature
named after Alisher Navoi

Doctoral student (DSc)

E-mail: jamahmatovkaromiddin@gmail.com

Abstract. In this article, the life and activities of Sayyid Burhoniddin Muhaqqiq Termizi, a great scientist, thinker, mature mystic, and the intellectual influence of mature representatives of Onadoli literature such as Maulana Jalaluddin Rumi, Sultan Valad, etc., are studied. It is known that Jalaluddin Rumi was greatly influenced by the spiritual education of his mentor, Sayyid Burhoniddin Termizi, in his works such as "Masnavi ma'navi" and "Fiyhi mo fiyhi". The same ideological influence can be found in the works of Sultan Valad named "Valadnoma", "Rubobnoma", "Maarif". Therefore, in this article, the ideological, methodological, literary, linguistic aspects of the above-mentioned works, along with the work "Education" by Sayyid Burhoniddin Termizi, were researched on the basis of comparative textual studies. Also, the composition and genesis of two works called "Maarif" written by Sayyid Burhoniddin Termizi and Sultan Valad were determined and important scientific conclusions were given.

Keywords: Movarounnnahr, Onado'li, ilmu marifat, source studies, Termizi, Sultan Valad, mystical sources, genesis.

БУРҲОНИДДИН ТЕРМИЗИЙ АСАРЛАРИНИНГ САЛЖУҚИЙЛАР ДАВРИДА ЯРАТИЛГАН ТАСАВВУФИЙ МАНБАЛАРГА ТАЪСИРИ**Жамаҳматов Каромиддин Айнилло ўғли**

Алишер Навоий номидаги

Тошкент давлат ўзбек тили ва адабиёти университети
докторанти (DSc)

Аннотация. Ушбу мақолада улуғ олим, мутафаккир, етук мутасаввиф зот Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизийнинг ҳаёти ва фаолиятини ёритиш билан бирга Онадўли адабиётининг етук вакиллари Мавлоно Жалолиддин Румий, Султон Валад каби зотларнинг бой маънавий меросига кўрсатган ғоявий таъсири ўрганилади. Маълумки, Жалолиддин Румий "Маснавий маънавий", "Фийҳи мо фийҳи" каби асарларида устози Саййид Бурҳониддин Термизий руҳий тарбиясидан кўп таъсирланган. Худди шу каби ғоявий таъсир Султон Валаднинг "Валаднома", "Рубобнома", "Маориф" номли асарларида учратиш мумкин. Бинобарин, ушбу мақолада Саййид Бурҳониддин Термизий қаламига мансуб "Маориф" асари билан бирга юқорида зикр этилган асарларнинг ғоявий, услубий, адабий, лисоний жиҳатлари қиёсий матншунослик асосида тадқиқ этилади. Шунингдек, Саййид Бурҳониддин Термизий ва Султон Валад қаламига мансуб "Маориф" номли икки асарнинг таркибий қисми ва генезиси аниқланиб, муҳим илмий хулосалар берилади.

Калит сўзлар: Мовароуннаҳр, Онадўли, илму маърифат, манбашунослик, Термизий, Султон Валад, тасаввуфий манбалар, генезис.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I12Y2024N36>

Кириш. Султон Валад ўзининг етук илмий салоҳияти, ақли, ташқи кўриниши, илмий чанқоқлиги, шахсий фазилати ва ижодий йўналишда отаси Мавлоно Жалолиддин Румий ва бобоси Баҳоуддин Валадга ўхшаса-да илмий-ижодий ва руҳий тарбия борасида Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизийга ўхшаш томонлари кўп эди. Биз ушбу мақолада Саййид Бурҳониддин Термизий асарлари билан Султон Валад асарларидаги адабий таъсир, бадиий ва тасаввуфий мотивларнинг орифона тасвирларидаги ўхшашлик, ижодкор ғояларининг ўзаро мутаносиблиги, асарларининг манбалари генезиси, лисоний хусусиятлари ҳақида таҳлилий мулоҳазаларимизни баён этишни мақсад қилдик, чунки бу мавзунини очиб бериш орқали Термиз илмий адабий мактабининг намояндалари меросининг тарқалиш жуғрофиясига ойдинлик киритамиз.

Адабиётлар таҳлили ва методология. Термиз заминиде яшаб ижод этган буюк Термизий олимлар ва шоирлар ўз давридан бутун дунёга бой илмий-адабий асарлари билан кенг шуҳрат қозонган. Бунинг ёрқин мисолини таниқли Термизийшунос олим Мирзо Кенжабек шундай таърифлайди: “Жаҳондаги қадимий шаҳарлар, одатда, ўз тарихий обидалари, қалъа деворлари билан машҳурдир... Аммо улуғ тарихий шаҳарларнинг асл безавол қалъалари – улуғ сиймолар, улар қолдирган ўлмас маънавий мерослар, валий зотлар, алломалар, нодир шахсиятлардир. Ўзбек диёридаги машҳур тарихий ёдгорликларнинг ҳаммаси азиз сиймолар, даҳо шахсиятлар номи билан боғлиқ”.[6, 7-8] Дарҳақиқат, бугунги кунда олимлар томонидан олиб борилган замонавий тадқиқотлар натижасида 200 дан ортиқ Термизий мутафаккирлар дунёнинг турли мамлакатларда яшаб ижодий фаолият олиб борган. Бу борада термизийшунос олимлардан М. Кенжабек[6, 3-513] ва Ж. Чўлматовнинг[3, 4-389] тадқиқот ишлари таҳсинга сазовор. Бундан ташқари “Термизлик олимлар асарларининг жаҳон фондларидаги қўлёзмалари” каталогида ўрта асрларда фаолият кўрсатган 34 та термизлик мутафаккирнинг мамлакатимизда ва 43 та хорижий мамлакатда сақланаётган 300 га яқин асарининг 1 419 та қўлёзмаси тавсифи ўрин олган. [10, 3-26]

Бу фактлар шуни кўрсатадики, Термизий мутафаккирларнинг бой илмий-адабий мероси дунёнинг 43 та мамлакатиде сақланиб келаётган экан. Айниқса, дунёда ўзининг бой мероси билан кенг шуҳрат қозонган Имом Термизий, Ҳаким Термизий, Адиб Собир Термизий каби улуғ дарғаларнинг асарлари кўплаб нусхаларда сақланиб келиши илмий жамоатчиликка маълум. Булар қатори XII-XIII асрларда Термиз заминиде яшаган – Саййид Бурҳониддин Термизий (1165-1241) такрорланмас асарлари ва шахсий фазилати орқали кўплаб кишиларга устозлик қилгани айна ҳақиқат. Саййид Бурҳониддин Термизий ҳаёти ва илмий мероси борасида маҳаллий олимларимиз алоҳида мақолалар ёзган бўлса ҳам, бироқ муаллиф ҳаёти ва илмий меросини тўлиқ қамраб олувчи тадқиқот ишлари амалга оширилмаган. Хорижлик олимлар эса бу зот ҳақида бир-мунча илмий ишлар ёзганини кўриш мумкин. Жумладан, туркиялик ва эронлик олимлар Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий ҳаёти ва маънавий меросини кенг қамровда тадқиқ этиб келмоқда. Мутафаккирнинг “Маориф” асари форс тилида ёзилган бўлиб, тасаввуфшунос олим доктор Бадиуззамон Фурузонфар Истанбулдаги қўлёзма нусхаси асосида илк бор тадқиқи, таҳқиқи ва тасҳихини нашрга тайёрлаган. Бадиуззамон Фурузонфар тадқиқи асосида турк олими Али Риза Карабулут (1940–2018) 1995 йилда турк тилига таржима қилган.

Муҳокама ва натижалар. “Маориф” номи билан танилган ушбу асар Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизийнинг турли хил сабаблар билан айтилган сўзлари ва ваъз-насиҳатларидан иборат. Мутафаккир асарни ёзишда қуйидаги манбалардан фойдаланганини кўриш мумкин:

1. *Қуръони Карим;*
2. *Сихоҳи ситта;*
3. *Саҳл ибн Абдуллоҳ Тустарийнинг тафсири;*
4. *Баҳоуддин Валад асарлари;*
5. *Тасаввуф аҳли томонидан ёзилган асарлар;*
6. *Мутасаввиф шоирларнинг шеърлари.*

Муаллиф ўз асарида кўплаб далилларни Ҳасан Басрий, Ҳаким Термизий, Ҳорис Муҳосибий, Жунайд Бағдодий, Мансур Ҳаллож, Саҳл ибн Абдуллоҳ, Тустарий, Ибн Ато, Ҳомид Термизий, Баҳоуддин Валад, Санойи Ғазнавий, Шайх Аттор, Робияи Басрий, Жаъфар Хулдий ва Усмон Мағрибий каби улуғ зотлардан мисол келтиради.

“Маориф” асарининг мавзу мундарижасини ўрганар эканмиз, аллома ақоид, тасаввуф, тафсир, мантиқ, сийрат, ахлоқ каби мавзуларга ўзига хос услуб билан кириб боради. Ҳар бир мавзунини тушунтиришда ҳаётий воқеаларга асосланиб ёндашади.

Бугунги кунга қадар мазкур асарнинг иккита қўлёзма нусхаси мавжуд. Биринчиси, Ускудор Салимоға кутубхонасининг 567 рақамли каталогида сақланса, иккинчиси эса Кўния шаҳридаги Мавлоно музейининг 2118 рақами остида сақланиб келинмоқда. Асарнинг энг қадимги нусхаси Мавлоно музейидаги 2118 рақамли нусхасидир. Ушбу нусха 1288 йилда Арғун ибн Айдемир ибн Абдуллоҳ номли котиб томонидан кўчирилган. Юқорида таъкидланган нусхалар асосида адабиётшунос олим Бадиуззамон Фурузонфар 1960 йилда Техрон университети босмахонасида нашр қилдиради. Турк олими Абдулбоқий Гулпинарли 1973 йили форс тилидан турк тилига таржима қилади.

Шуни айтиш лозимки, Жалолиддин Румий “Фийҳи мо фийҳи” (“Ичингдаги ичингдадир”) асарини ёзишда отасининг ва устозининг “Маориф” асарида таъсирланган. “Фийҳи мо фийҳи” асарида Саййид Бурҳониддин Термизий билан боғлиқ айрим тасаввуфий қарашлар ва маноқиблар мавжуд. Румий “Маснавий маънавий” асарида шундай дейди.

پخته گرد و از تغیر دور شو

رو چو برهان محقق نور شو

[5, 246]

“Пишгилу ўзгарма ҳеч, манзур бўл,

Сен чу Бурҳони Муҳаққиқ, нур бўл”.

Жалолиддин Румий Бурҳониддин Термизийни нафақат “Маснавий маънавий” асарида зикр этган балки ғоявий қарашларидан кенг таъсирланган. Руҳий тарбия борасида дидактик услубда ёзилган, тасаввуфий ахлоқни тараннум этган “Фийҳи мо фийҳи” асарида ҳам кўп бора Термизийни тилга олади. “Баҳоуддин Валад ва Хожагий Жавҳаргар ўртасидаги воқеа, шунингдек, устози баён этган “ўзликни англаш, нафс поклиги, фано ва бақо” борасидаги мавзуларда Саййид Бурҳониддин Термизийдан иқтибос келтиради. “Саййид Бурҳониддин шундай марҳамат этарди. “Бир киши келиб биров сени мақтаганини эшитдим, деди. Мен у қандай киши ва қандай маънавий мақоми

борки, мени ҳолимни биларкан ва мени танир экан? Агар мени қол билан (ташқи кўриниш ва сўз билан) билган бўлса, мени яхши билмаган экан, зероки, бу сўз, бу ҳарф, бу овоз, лаб ва оғиз ҳам боқи қолмас. Булар зоҳир бўлувчи нарсалардир холос. Амалу феъл ҳам худди шундай. Агар менинг зотимни (аслиятимни) таниган бўлса, унинг мадҳи менинг ҳақимда тўғри эканлиги исботидир”. [4,30]

Бунда мутафаккир инсоннинг асл жавҳари Аллоҳнинг ҳузуридан олиб келтирилганлигини ишора этиб, бизни яратган Яратувчини инсон ўзлигини англаш билан танишлигини ишора қилган. Румийнинг “Фийҳи мо фийҳи” асаридаги бош концепция ҳам шу. Бурҳониддин Термизийнинг “Маориф” асаридаги ғоялар ҳам ўзликни англашга, маънавий етукликка чорлашга, илоҳий маърифатни билишга ундайди. Бурҳониддин Термизий тасаввуфдаги бош ғоя убудият эканлигини таъкидлаб, ибодатдан мақсад эса “нафсни тарбиялаш” эканлигини изҳор этади. Яъники, инсон ўз нафсини таниса, яратган Роббисини танийди. “Ибодатнинг мағзи нафснинг мағлуб бўлишидир. Бошқа барчалари ибодатнинг қобиғидир. Нафсни ёқиб-эритмаган рўза ва бошқа ҳар қандай ибодат ибодат ҳисобланмайди. Ибодатда нафсга азият бериш ибодатнинг шартидир. Авлиёларнинг нафслари қалбадир. Душманларнинг қалблари эса тўлиқ нафсдир. Мужоҳада – нафсдан Аллоҳ таолонинг розилиги йўлида фойдаланишдир. Мужоҳада – Аллоҳнинг йўлида инсонларга садоқат сабабларини узиб қалб ойнасини Аллоҳнинг муҳаббати билан жиловлашдир”. [7, 41]

Саййид Бурҳониддин Термизий “Маориф” асарида Жалолиддин Румийни отасидек улуғ зот бўлишини хоҳлайди. Бурҳониддин Мавлоно Жалолиддин Румийга хитобан шундай деди: “Аллоҳ таоло сени отангнинг (Баҳоуддин Валад) мақомига етказсин. Зеро, отангнинг мақоми устун эди, Аллоҳ сени даражангни унинг мақомидан устун қилсин”. [7,46] “Фийҳи мо фийҳи” асарининг бошқа бир ўрнида ибодат жараёнида ўқийдиган “ат-тахийёт” дуосини шарҳини худди Бурҳониддин Термизий шарҳлагани каби сўфиёна шарҳини келтиради.

Бурҳониддин Термизийнинг “Маориф” асарининг кўплаб жойларида Ҳаким Термизийнинг асарларидан фойдаланилгани ҳамда тасаввуфий қарашларидан кенг таъсирланганини кўриш мумкин. “Ат-тахийёт” борасидаги шарҳларнинг ўзаро ҳаммазмунлиги Ҳаким Термизийнинг “Ас-солату ва мақосидуҳо” (“Намоз ва унинг мақсадлари” асарида шундай келтиради. “Жоҳилият даврида мушрикларнинг кичик бутлари бўлиб, қаерга борсалар, ўзлари билан олиб кетар ва уларнинг юзларини артиб қўйишиб: «Сенинг боқий ҳаётинг бор», дейишар эди”. [1, 22]

Бурҳониддин Термизий эса шундай келтиради: Ҳасан Басрий¹ розияллоҳу анҳу айтадилар: Жоҳилият даврида бир қанча бутлар бор эди. Улар бутларига: “Чексиз ҳаёт сизлар учун бўлсин”², – дейишарди. Муаллиф ўз фикрини теранроқ баён этиш ҳамда тасдиқлаш мақсадида иқтибос ва дарж каби санъатлардан фойдаланган. Мутасаввиф шоирлар ва олимларнинг асарларида Қуръони карим, Ҳадиси шариф ва сўфийлар мақолларидан мисоллар келтириш тарихий анъанадир. Мутафаккир мана шу услуб

1 Ҳасан Басрий ҳазратлари тобиъин наслининг улуғларидан бўлиб, зуҳд ва тақво билан машҳур бўлган авлиёлардандир. У 21 ҳижрий йилда Мадинада туғилиб, 110 ҳижрий йилда Басрада вафот этган. (Ҳиятул авлиё, 2/131-161; Табақотул кубро, 1/25)

2 Яъни жоҳилият давридаги араб мушриклари ўз бутларига сиғиниб, уларга ибодат қиларди. Шу билан бирга улардан нажот сўрарди. Аллоҳ таолога ҳамд айтиш, унга ибодат қилиш, нажот сўраш ўрнига, жоҳилликлари туфайли бутларини ўзларига илоҳ қилиб олганди.

асосида “Мориф” асарини ёзади. Асар мавзу мундарижаси бошқа тасаввуфий асарлар қатори одоб-ахлоққа қаратилган бўлиб, китобнинг иккинчи қисмида “Муҳаммад” ва “Фатҳ” сурасининг тасаввуф аҳлига хос тафсирини келтиради.

Умуман олганда, “Фийҳи мо фийҳи” асарининг генезиси Қуръон, Ҳадиси шариф, Баҳоуддин Валад ва Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизийнинг “Маориф” номли асарлари ташкил этади.

Жалолиддин Румий асарни ёзишда тарихий шахслар, улуг зотлар маноқибининг хронологияси, тасвирлар ўхшашлиги, иқтибосларнинг ўзаро мутаносиблиги ва ғоялар ҳаммазмунлигига алоҳида эътибор қаратган. *Валий, муршид, мужоҳада, нафс, мушоҳада, ишқ, маҳбуб, мажзуб, ақл, муҳаббат, ғазаб, ғийбат, неъматлар, камолот, иймон* каби тасаввуфга хос бўлган мавзулар ҳар икки мутафаккир асарида мазмунан ҳамоҳанглиги билан ажралиб туради.

Султон Валад¹ ўз асарларида Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизийни **مثل سلطان الواصلين سيد برهان الدين محقق ترمذی** (Ҳақ васлини топганларнинг султони Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий), [8, 21] – унвони билан эслайди.

Султон Валаднинг “Маориф” номли асари Баҳоуддин Валад, Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий, Мавлоно Жалолиддин Румийнинг пайравлигида ёзилган бўлиб, Мавлавия тариқатининг муҳим назарий манбаларидан саналади.

Султон Валад туркий ва форсий адабиётда ўзининг бой маънавий мероси билан кенг шуҳрат топган. Бу зот буюк мутасаввиф олим, зуллизонайн шоир, мавлавия тариқатининг муршиди ва олимидир. Мутафаккир 1226 йили Туркиянинг Кармана шаҳрида Жалолиддин Румий оиласида дунёга келади. У дастлабки илмларни бобоси – Баҳоуддин Валад, отаси – Жалолиддин Румий ва устози – Саййид Бурҳониддин Термизийдан олади. Тасаввуф, калом, мантиқ, исломий фикр, ақоид, фалсафа, шеърят, балоғат, тафсир ва ҳадис илмларида ўз замонасининг кўзга кўринган олимларидан эди. Мавлавия тариқатининг ижозатини отасининг шогирди – Ҳисомуддин Чалабийдан олади. Валад тарбиясида Саййид Бурҳониддин Термизий билан биргаликда Шамс Табрезийнинг таъсири кучли бўлган. Султон Валад қаламига мансуб асарлар гарчи аксарияти форс тилида ёзилган бўлса-да, шоирнинг девонида туркча-форсча, румча-форсча аралаш байтларни учратиш мумкин. Унинг “Ибтидонома” (1291 й), “Рубобнома” (1301 й), “Интиҳонома” каби маснавий жанрида ёзган асарлари маъно-мазмун жиҳатидан мавлавия тариқатининг қонун-қоидалари, рашҳалари, сайру сулугини ва шу тариқат арбобларининг маноқибини баён этиб беради. “Маориф” номли асари эса насрий баёнда ёзилган бўлиб, Бурҳониддин Термизийнинг маънавий қарашлари кўпроқ

¹ Жалолиддин Румийнинг муносиб вориси, ўғли Султон Валад Шарқ мумтоз шоирлари ичида “Мавлавия” тариқатини ёйишга салмоқли ҳисса қўшган. У 1226 йил Кўния шаҳрида дунёга келган. Жалолиддин Румий ёшлигидан ўғлини отаси Султон уламо Баҳоувалад тарбиясига топширади. Бобосидан илм йўлида файзу футуҳ олган ёш Султон Валад, кейин Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий илмий-ирфоний суҳбатларидан баҳраманд бўлади. Румий фарзанди тарбиясига бефарқ бўлмасдан, уни замонанинг кўплаб устозларига шогирдликка беради. Султон Валад “Маснавийи маънавий” ва “Маориф” асарларининг ирфоний қарашларидан таъсирланиб, “Валаднома”, “Рубобнома”, “Ибтидонома”, “Интиҳонома” каби орифона маъноларга бой асарлар ёзади. Бундан ташқари илмий ва адабий аҳамиятга эга бўлган “Илмнома” асари ҳам бор. Султон Валад ўз асарларида Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий ҳазратларини юксак ҳурмат билан тилга олади. Буюк мутафаккирнинг асарлари мавзу-мундарижаси исломий одоб-ахлоққа қаратилган. У “Мавлавия” тариқати қарашларини назарий жиҳатдан бутун китобхонга тушунтирган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам наъти, чаҳорёлар мадҳи, авлиёлар сийрати ва панднома мазмунли шеърлари бугунги кунгача ўз аҳамиятини йўқотмаган. Форс ва турк тилида ижод қилганлиги учун зуллизонайн шоир, деб қаралади. Бу зот умрининг охиригача тақво-парҳезни маҳкам тутиб, ижод қилишдан тўхтамади. Султон Валад 1312 йил Кўния шаҳрида вафот этади.

кўзга ташланади. Шоирнинг “Рубобнома” асарида 156 байтни ташкил қилади. Мазкур асардаги туркча шеърлар 1301 йилда Кичик Осиёда ёзилган. Шоирнинг туркий девонини биринчи мартаба 1925 йили Валад Чалабий Избудақ “Девони туркийи Султон Валад” номи остида шеърларини жамлаб девон ҳолига келтиради. Турк адабиётшуноси Маждут Мансур ўғли 1958 йили эса “Султон Валаднинг туркча манзумалари”ни тайёрлаб нашр эттиради. Ушбу асар адабиётшуносликда “илк салжуқий шеърлар” номи билан ҳам тилга олинади. Султон Валад туркий тилда ёзган ушбу асари туркий адабиётнинг Кичик Осиёда янада ривожланишига ҳамда Мавлавия тариқатининг кенг ёйилишига сабабчи бўлди. Шоирнинг туркча ғазаллари кўпроқ илоҳий муҳаббатни тараннум этади. Ғазаллари тили содда, равон, халқчил ва оҳангдорлиги юқоридир. “Қаро қошлар” номли ғазалида шоир такрор санъатидан фойдаланиб, содда сўзлар орқали ошиқнинг маъшуққа бўлган дарди дилини ошкор этади.

*Қаро қошлар, қаро кўзлар жоним олди, жоним олди,
Муслмонлар недир бу, ким менга келди, менга келди?...*

*Ёки,
Сени юзинг қуёшдир, йўқса ойдир,
Жоним олди, қўнғил дағи не айтур?...
Валад йўқсил эди сенсиз жаҳонда,
Сени топди, демакки энди бойдир.*

Ёки отаси Мавлоно Жалолиддин Румий ҳақида айтадики, унинг валийи барҳақ эканлигини билинг, тариқат йўлида сизга нима буюрса шуни қилинг.

*Мавлонодур авлиёи барҳақ, билинг,
Ул нени буюрса гар, уни қилинг.
Тангридан раҳматдир анинг сўзлари,
Тингласа кўрлар – очилгай кўзлари.
Қай кишиким бу сўзла йўл олгай,
Тангри анинг мукофотин том бергай... [2,56]*

Дарҳақиқат, Султон Валад ўз даврида сермахсул ижодкор бўлиб, унинг асарлари бугунги кунга қадар мавлавия тариқатининг сир-асрорларини кенг китобхонларга етказишда асосий восита бўлиб хизмат қилади. Қолаверса, Саййид Бурҳониддин Термизий ва Жалолиддин Румийнинг асарларини тушуниш учун Султон Валаднинг асарларига мурожаат қилиш керак. Чунки шоирнинг асарлари ушбу улуғ зотларнинг асарлари тилини шарҳлаш учун калит воситасини бажаради. Мавлавия тариқатининг муҳим тасаввуфий манбаси сифатида Султон Валаднинг “Маориф” номли асарини келтириш мумкин. Ушбу асар орқали Кичик Осиё, Хуросон диёрларида Мавлавия тариқати тарқалиб кенг шухрат қозонди.

Султон Валаднинг “Маориф” асари генезисини асосан Қуръон оятлари, Ҳадиси шариф намуналари, мазҳаббошилар раъйи, мутасаввиф зотлар қарашлари, устозларининг асарлари мазмуни ҳамда шахсий тафаккури ва ижодий ёндашуви ташкил этади. Султон Валад ва Саййид Бурҳониддин Термизий асарларидаги ўхшашлик жиҳатлари биринчи ўринда асарлардаги истифода этган манбалар бўлса, иккинчидан унинг ваъз-насиҳатларидан олинган руҳий таъсир, учинчидан ҳар икки “Маориф” асарида қўлланилган ижодий услуб, тўртинчидан келтирилган ибратли қиссаларнинг

ўхшашлиги, бешинчидан лисоний баённинг мутаносиблиги, олтинчидан Бурҳониддин Термизийни кўп бора “устоз”, “маънавий муршид” ва мавлавия тариқатининг улуғ мутафаккири сифатида тилга олинганлиги.

Мисол учун Султон Валад “Маориф” асарининг биринчи фаслида ҳолнинг муҳимлиги ҳақида сўз юритган бўлса, Бурҳониддин Термизий эса руҳиятни поклаш учун зикрнинг муҳимлигини таъкидлайди. Ғазабни жиловлаш мавзусидаги ҳазрат Али (р.а.) билан бўлган воқеанинг ўхшашлиги, адабиётнинг бош ғояси бўлган ахлоқий мавзусининг муҳим таянчи – Пайғамбаримиз (с.а.в) “мақоми маҳмуд”га кўтарилиши ёки самоъ (сўфийларнинг ўзига хос рақси) борасида Султон Валад асарининг учинчи фаслида шундай дейилган: “Самоъдан унинг мақсади ишрат эмас балки, илоҳий қурбдир”. [9,21] Термизий наздида эса само орқали банда мукошафа ва мушоҳада мақомига эришишни айтади.

Султон Валад “Мориф” асаридаги бадий образларнинг барчаси тасаввуфий мотивларни ифода этиш учун қўлланилган. Валий зотларни – дарё каби оқиб турувчи ва инсонларга манфаат етказувчи шаффоф сув деса, авом халқни эса – саҳро, чўл, биёбонга ўхшатади. Чунки саҳрода азият бор. Дарёда эса ҳам табиат учун ҳам халқ учун манфаат бор.

Ушбу икки асарда келтирилган шеърий парчаларда ҳам ўхшашлик сезилади.

Бурҳониддин Термизийнинг “Маориф” асарида,

“Қон аз дарун ба фоқаву табъ аз берун ба барг,

Дев аз хуриш баҳизаву Ҷамшед ношто. [11,5]

Мазмуни: Руҳ ботинда оч, табиатимиз эса яйрашда, шайтон эса тўқ, Жамшед ҳамон нонуштада.

Султон Валад “Маориф” асарида эса,

“Қон аз дарун ба фоқаву табъ аз бурун ба барг,

Дев аз хуриш тухмаву Ҷамшед ношто. [9,41]

Ушбу байт орқали инсон руҳий олами билан жисмий олами ўртасидаги фарқлар баён қилинган. Нафси аммора семиришни хоҳласа, руҳ эса муътадилликни хоҳлайди. Инсон руҳи доимо ишқ учун фоқа (оч киши) кабидир, шайтон эса ошиқларни сарсон қилиб, йўлини тўсиш билан овора, ошиқ инсон Жамшед каби бу йўлдан етарлича бохабар.

Валад тавҳид орқали инсонларни соғлом эътиқодга чорлаб, Аллоҳнинг қудратини ҳар бир яратилардан кўриш имкони барчада бор эканлигини кўп бора такрорлайди. Арабча келтирилган ушбу фикрлари бунинг исботидир.

الحق أظهر من الشمس، فمن طلب البيان بعد العيان فهو في الخسران

[9.41]

“Аллоҳ таолонинг қудрати қуёшдан кўра ошкор ва зоҳирдир. Ҳар ким яна қуёшнинг борлигига далил изласа, ўзи зиён қилгувчидир”.

Ҳадисларни шарҳлашда мутафаккир услубий, лисоний ва эстетик маҳорат жиҳатидан кўзланган мақсадга эришган. Ҳар бир ҳадис матнidan сўнг, таржимаси билан биргаликда ундан кўзланган ботиний маъно – сўфиёна характерни кўрсатиб берилган.

إذا أحببت عبدا كنت له سمعا

(Агар бир бандани севсам мен уни эшитадиган қулоғи бўламан). Яъники, агар банда мени ихлос билан ибодат қилса, ўзганинг муҳаббатини қалбида жой бермаса, унинг

қалбини ўзгачадан поклайман ва уни ўзимга маҳбуб этаман. Мавлавия тариқатида бошқа тариқатлар каби ишқ мавзуси ақл билан бирга нақл ва ҳиссиётга таянади. Бу тариқатда фаний бўлмоқ, нақшбандийлар каби боқийлик сари йўл олмоқ кабилар.

Фони зи худу ба дўст боқи,

Ин турфа ки нестанду ҳастанд. [9,66]

Мазмуни: Ўзликдан кечиб, дўстга етишган зотлар доимий ҳаёт топадилар, буларнинг акси эса оламда йўқдек яшайдилар.

Лисоний жиҳатдан қаралганда, Бурҳониддин Термизий қўллаган исмлар, орифлар ҳаётига хос бўлган воқеалар баёни, мажозий сўзлар ва сифатлар Валаднинг “Маориф” асарида кенгроқ қилиб ёзилади. Мутафаккир инсон руҳини қуёшга қиёслаб жисмини юлдузларга ўхшатади. Бу каби ташбеҳлар орқали инсон оламини билишга хос бўлган тасвирларни тез илғаб олишга ёрдам беради. Валад Қуръони каримни тафсир қилишда худди устози каби йўл тутганини алоҳида қайд этиш зарур. Оятлар матни билан биргаликда таржимаси ва унинг ирфоний тафсирини бериши, ҳар бир масалани ҳадис ва уламолар қавли билан ёритиб бориши, асарнинг илмий қимматини оширган. “Чун ажали олам ба охир ояд, он рўз қиёмат аст, осмон ки сар аст, пора-пора шавад ва бишқофад” [9,69] (Оламнинг умри якунига етса, ана шу кун қиёматдир, осмон гумбази парчаланиб портлаш юз беради). Қиёмат мавзуси борасида “*Инфитор*”, “*Таквир*”, “*Иншиқоқ*”, “*Қориъа*” каби сураларнинг оятларидан фойдаланиб, тасаввуфий руҳда фикрини баён этади.

Хулоса. Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Бурҳониддин Термизий ва Султон Валад асарларидаги мавзулар моҳияти ва услубий қурилиши, манбалар генезиси, баёнлар ифодаси ўртасида ҳар томонлама яқинликни кўриш мумкин. Тасаввуфий, фалсафий, тарихий, фикҳий, эътиқодий ва лисоний жиҳатдан икки асар ҳам Мавлавия тариқатининг сайру сулукини назарий жиҳатдан тушунтириб берувчи илмий манбалардандир. Султон Валад устози – Бурҳониддин Термизийнинг тасаввуфий ғояларидан шунчалик таъсирланганки, унинг ҳар бир асарида Саййид Бурҳониддин Термизийнинг “Маориф”да қўллаган баёнлари кўзга ташланади.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Абу Абдуллоҳ Ҳаким Термизий. Ас-солату ва мақосидухо (Намоз ва унинг мақсадлари)/Таржимон, сўзбоши ва изоҳлар муаллифи. М. Жониев. – Термиз: Китоб нашр, 2024.
2. Адҳамбек Алимбеков. Турк адабиёт тарихи. – Тошкент: ТошДШИ нашриёти, 2005.
3. Ж. Чўтматов. Термизнинг безавол қалъалари ёхуд Термиз тарихи. – Тошкент: Янги нашр, 2017.
4. Жалолиддин Румий. Фийҳи мо фийҳи/ бо тасҳиҳот ва ҳавошии Бадиуззамон Фурузонфар. – Техрон: Интишороти Нигох, 1365.
5. Жалолиддин Румий. Маснавий маънавий/ бо саъйу эҳтимоми Риналд Никольсон. – Техрон: Шаҳри китоб, 1380.
6. Мирзо Кенжабек. Буюк Термизийлар. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2017.
7. Саййид Бурҳониддин Муҳаққиқ Термизий/ сўзбоши, таржима ва изоҳлар муаллифи К.Жамаҳматов. – Термиз: Китоб нашр, 2024.
8. Султон Валад. Валаднома/ Ба тасҳиҳи устод аллома Жалолиддин Ҳумой. – Техрон: Интишороти Иқбол, 1376.

9. Султон Валад. Маориф/ ба кўшиши Нажиб Мойил Ҳиравий. – Техрон: Интишороти Мавло, 1419.
10. Термизлик олимлар асарларининг жаҳон фондларидаги қўлёзмалари. – Тошкент: Фан, 2018.
11. Ҳоқоний. Девони Ҳоқоний – Техрон: Таҳурий, 1338.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 12 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali
2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli
guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.
Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:
100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy
tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi,
70/10-uy. Elektron manzil:
scienceproblems.uz@gmail.com
Bog'lanish uchun telefonlar:
(99) 602-09-84 (telegram).